

EDUARD ČALIĆ, Hitlerova provokacija — Paljenje Reichstaga, Beograd 1986, str. 272 + 46 likovnih priloga

Radovi poznatog historičara nacizma našeg porijekla dra Eduarda Čalića, generalnog sekretara Internacionalnog komiteta za znanstveno istraživanje uzroka i posljedica drugoga svjetskog rata sa sjedištem u Luksemburgu, sve su prisutniji na srpsko-hrvatskom jezičnom području.

Prvi je zagrebački »Globus« 1982. objavio monografiju »Himmler i njegovo carstvo«, u kojoj je prikazan sistem terora i koncentracionih logora u Trećem Reichu. Knjiga je nastala ne samo na osnovi sačuvanih dokumenata i svjedočanstava preživjelih logoraša već i na osnovi vlastitog iskustva. Eduard Čalić je za vrijeme rata proveo tri godine u koncentracionom logoru Sachsenhausen-Oranienburg, za koji se u uvodu knjige kaže:

»Sâm Sachsenhausen nije bio samo logor za političke zatvorenike, nego i sjedište raznih službi SS-a, laboratorij biološkog rata, centar znanstvenih istraživanja, da bi se po svaku cijenu izborila pobjeda, tvornica falsificiranih funti sterlinga i američkih dolara namijenjenih potkopavanju ekonomike Velike Britanije i SAD iznutra. Smješten u području kasarni, tvornica, administrativnih zgrada, zgrada za stanovanje i vila, Sachsenhausen je bio prijestolnica Himmlerova sistema, smještena na cesti Oranienburg-Berlin, trideset kilometara udaljena od glavnoga grada Reicha. To je, zapravo, bio najveći SS-kombinat, sposoban da proizvede ili pribavi sve što zahtijeva Himmler i što treba njegovoj moćnoj organizaciji: klesani kamen, metale, dijamante, lažni novac, oružje i — leševe« (str. 5).

Druga je bila poznata knjiga »Hitler bez maske«, u izdanju Istarske naklade iz Pule 1985. godine. U knjizi, koja je prevedena na mnoge svjetske jezike, uz opsežna su obrazloženja dani stenogrami dvaju tajnih razgovora koje je Adolf Hitler kao vođa nacističke stranke vodio s liberalnim političarom i novinarom Breitingom 1931. godine, dakle prije preuzimanja vlasti. U razgovorima Hitler detaljno obrazlaže što će sve učiniti i kako će vladati kad njegova stranka preuzme vlast. Na osnovi toga svjedočanstva Eduard Čalić zaključuje:

»Njemačka 1933. godine nije postala žrtva vulgarnog improvizatora koji je znao iskoristiti priliku, kako su tvrdili neki povjesničari. Zemlja je dospjela u ruke hladnokrvnog, perfidnog i proračunatog super-Machiavellija, koji je intriga, prijetnjama i provokacijama znao stvarati situacije koje su mu bile potrebne radi ostvarenja mračnih ciljeva, i koji je znao pronaći prave saveznike za svoj uspon. Prije dolaska na vlast, vođa NSDAP ponašao se kao zločinac koji se dobro maskira prije nego što izvrši zločin, a zatim perfidnim manevrima pokušava naći siguran alibi. Nakon što se popeo na stolicu kancelara, prenio je metode iz podzemlja na državnu djelatnost, jer bio je čvrsto uvjeren da nikada i ni pred kim neće morati polagati račune za svoja zlodjela« (str. 147). Treća knjiga, objavljena u izdanju »Nove knjige« iz Beograda 1986, »Hitlerova provokacija — Paljenje Reichstaga« obrađuje značajnu epizodu u razdoblju borbe nacista za potpuno preuzimanje vlasti. Nepunih mjesec dana nakon preuzimanja vlasti mirnim putem, kad je Hitler postao kancelar, a Göring predsjednik parlamenta, 27. veljače 1933. planula je golema zgrada Reichstaga (parlament). Hitler, Göring, i drugi nacisti za taj su palež odmah optužili komuniste kojima je navodno bio potreban kao najava komunističke pobune. Nacisti su na licu mjesta zatekli nekoga nizozemskog radnika Marinusa van der Lubbea.

Također je uhapšen Ernst Torgler, predsjednik komunističke grupe u parlamentu, a ubrzo i tri bugarska emigranta Dimitrov, Tanev i Popov. Svi su optuženi za palež Reichstaga.

Eduard Čalić u toj knjizi dokazuje na osnovi sačuvanih dokumenata i izjava brojnih očevidaca: čuvara, ložara, vatrogasaca, policajaca, kriminalista i jedinog preživjelog s Leipziškog procesa Bugarina Popova da jedan čovjek nije mogao zapaliti tako veliku zgradu u tako kratkom vremenu za svega šest minuta. Glemp, šef berlinskih vatrogasaca, koji su na opće nezadovoljstvo nacista vrlo brzo uspjeli ugasiti požar, tvrdio je da je požar mogla izazvati samo veća grupa ljudi koja je raspolagala većom količinom lakozapaljivog materijala. Ta tvrdnja stajala ga je života. Prvo je bio smijenjen sa dužnosti, zatim uhapšen, a 1939. godine tobože počinio samoubojstvo u logoru. Tako su se nacisti obračunavali sa svima koji su se suprotstavljali njihovim optužbama da su komunisti zapalili Reichstag.

Iako su preuzeli vlast, nacisti su bili daleko od potrebne većine — imali su samo oko 30% ukupnih birača. Posebno su loše stajali u glavnom i najvećem njemačkom gradu Berlinu, gdje su od jedan i po milijun birača na izborima u studenom 1932. dobili samo 269.194 glasova. Komunisti su u Berlinu imali 450.799 birača, a socijaldemokrati 284.469.

•Antikomunistička politika, vođena klasičnim metodama, nije donijela opipljivih rezultata. Naprotiv, komunisti su između srpnja i studenog 1932. povećali broj svojih glasača. Stoga je svakako trebalo diskvalificirati komunističke vođe i optužiti ih pred nacijom da su odlučili podići oružanu bunu protiv demokratskog sistema. To je bio način da se zaplaši jedan dio komunističkih i socijalističkih birača. Palež Reichstaga omogućio je diktatoru da ojača svoj položaj, ali psihološki rezultat u središtu Reicha nije bio onakav kao što je računao Goebbels. Od 269.194 u studenom 1932. godine broj nacista se u Berlinu (5. ožujka 1933) popeo na 368.687. Tek su dosegli 30%, dakle daleko od apsolutne većine« (str. 54).

Iste noći kad je zapaljen Reichstag osnovan je prvi koncentracijski logor za 25.000 zatvorenika. U prvom naletu pohapšeno je oko 1200 istaknutih komunističkih, socijaldemokrata i lijevih intelektualaca. Komunistička partija još nije bila zabranjena da se njeni birači ne bi izjasnili za socijaldemokrate. Usprkos tome što je vladao cjelokupnim informativno-političkim i propagandnim aparatom Hitler, kao što smo vidjeli, nije najbolje prošao na izborima — ponovo je dobio oko 30% glasova, što je zajedno s glasovima nacionalista bilo jedva nešto iznad 50%. Ali je novi parlament suočen s kriznom situacijom dao Hitleru pravo da sam donosi zakone. Time je dilema koju su nacisti godinama namećali — nacizam ili komunizam bila razriješena u korist te prve, a put za drastičan obračun s vodećim radničkim partijama bio otvoren. Da bi ojačao svoju poziciju Hitler se upustio u spektakularan proces pred Vrhovnim sudom u Leipzigu.

»Odlučeno je da proces o paležu Reichstaga posluži kao najbolje sredstvo propagande u zemlji i u inozemstvu. Spektakularni proces održat će se u jesen iste godine, a za vrijeme toga procesa njemački narod bit će pozvan da se referendumom izjasni da li odobrava ili ne unutrašnju i vanjsku politiku Adolfa Hitlera. Za vrijeme procesa Njemačka će istupiti iz Društva naroda u znak protesta protiv politike 'zaokruživanja' Njemačke, što će biti manifestni dokaz da je vlada riješila, jednom zauvijek, ukinuti posljedice 'versajskog diktata'. Ne-

popularni Versajski ugovor i otkrića međunarodne komunističke zavjere protiv Reicha poslužiti će kao lokomotiva za trijumf referenduma.

Da pripremi duhove, diktator će se poslužiti policijskom istragom i javnim raspravama procesa pred Državnim sudom. Već zbog tog plana, proces je zamišljen 'kao najveći proces svih vremena', proces koji će se svršiti osudom Dimitrova i njegovih drugova, vješanjem, kako je to indirektno najavljeno promulgacijom zakona od 29. ožujka.

Policija će za taj proces saslušati više od 500 svjedoka, nakupiti nekoliko kamiona spisa. Svega 160 svjedoka bit će odabrano da podrže optužnicu vrhovnog državnog odvjetnika« (str. 83—84).

Ali proces nije završio kako su nacisti zamislili. Osim van der Lubbea, koji je djelovao kao završan, nitko nije priznao navode optužnice. Bugarin Georgi Dimitrov čak je povremeno prelazio u protivnapad optužujući nacističke Reichstaga. Poznat je njegov verbalni duel s Göringom.

Proces je izazvao velik interes u svijetu, naročito u Parizu gdje je osnovan Odbor za obranu optuženika, koji je izdao tzv. Smeđu knjigu, u kojoj se optužuju nacisti za palež Reichstaga.

Zahvaljujući tome što suci još nisu bili »preparirani«, i podršci svjetske javnosti, proces nije okončan onako kako su nacisti zamislili. Sud je došao do zaključka da je sam van der Lubbe zapalio Reichstag i osudio ga na smrt sječenjem glave. Ostali optuženi oslobođeni su zbog nedostatka dokaza. Bugarima je čak omogućen odlazak u SSSR.

Leipciški proces i njegov rezultat imali su velik utjecaj na porast antifašizma u svijetu. U tom procesu posebno je veliku ulogu imao Georgi Dimitrov. Cijenu nacističke provokacije platio je samo van der Lubbe, kome je krvnik odsjekao glavu po kratkom postupku bez zakonskih rokova za žalbe. Nacistima se očito žurilo da što prije uklone opasnog svjedoka. Poučeni njegovim primjerom mnogi su zašutjeli.

O paljenju Reichstaga kao početku nacističke strahovlade nije se raspravljalo na Nürnberškom procesu, gdje se sudilo nacističkim zločincima osim trojice najvećih Hitlera, Himmlera i Goebblesa koji su počinili samoubojstvo. Preostalim nacističkim vođama sudilo se zbog zločina prema drugim zemljama i narodima.

Kasnije, dijelom pod utjecajem hladnog rata i podjele Njemačke, javili su se pojedini publicisti i naučni radnici, među kojima je bilo i bivših nacista, koji su tvrdili da nacisti nisu organizirali paljenje Reichstaga, već da je to učinio sam van der Lubbe.

»Mnogi rehabilitatori, koji se proglašavaju iskrenim demokratima, ne žele da hitlerovci budu okrivljeni za taj zločin i zato nastoje svim silama dokazati kako je požar Reichstaga bio djelo samo nizozemskog 'skitnice' van der Lubbea. Oni polaze sa stajališta: ako se dokaže da nacisti nisu zapalili Reichstag, onda se može s pravom reći da nisu počinili ni druga znatno veća nedjela. Zbog toga požar Reichstaga hao historijski događaj ima svoje posebno značenje: u nauci, u politici i u novinstvu. Oni koji su nastupili 1933. s lažnim svjedocima — kao što su Göringovi policijski komesari, oni koji su van der Lubbea odveli na gubilište, a koji poslije rata tvrde da su već odavno ustanovili da je Nizozemac bio jedini počinitelj 'vandalskog djela', oni nipošto ne žele kapitulirati; umjesto da odgovore na pitanje: 'Zašto ste optuživali 1933. komuniste?' — oni se ispriča-

vaju da su živjeli pod stalnim pritiskom i da su morali teretiti komunista van der Lubba. Ali, bjelodani dokazi govore da su za vrijeme policijske istrage i sudske rasprave počinili zločin falsificiranja i krivokletstva. Već zbog toga, oni se mimo svih dokaza brane običnim legendama i lažima» (str. 235—236).

Na liniji borbe protiv takvih revizionističkih shvaćanja nastala je ta vrlo dobra i zanimljiva knjiga.

Zlatko Čepo

*RAD SKUPŠTINE CRNE GORE 1945—1950. GODINE,
Titograd 1986, 983 str.*

Čedomir Perović i Nevenka Ilić prikupili su i stručno obradili dokumenta o radu Skupštine Crne Gore u periodu 1945—1950. godine. Izdavač je Skupština SR Crne Gore, 1986. godine.

Period 1945—1950. godine vrlo je značajan u razvitku našega društva. Veliki materijalni gubici zemlje u ratu 1941—1945, razorena njena privredna dobra, nizak kulturno-prosvjetni nivo većine naroda, bili su pogodno tlo za stihiju — anarhiju — i organizovani otpor snaga pobijeđene buržoazije, koja je bila i ostala u službi neprijatelja naroda i njegove države. Nova i mlada država morala je da se svim raspoloživim političkim sredstvima suprotstavi otporu ostataka klasnog neprijatelja, a u periodu posle 1948. godine i Staljinovom hegemonizmu. U takvim se uslovima rađao, razvijao i funkcionisao novi društveno-politički sistem, kao tekovina NOR-a i revolucije.

O tome govori ova zbirka dokumenata.

Nije bilo jednostavno upustiti se u istraživanje građe o prvim godinama poslijeratnog razvitka. To više što taj period dosad nije imao istoriografsku osnovu, čak ni onu najelementarniju. Dodatnu teškoću vidimo u činjenici da nema valjanog popisa ni fondova arhivske građe, da ne govorimo o njihovoj kritičkoj ocjeni. Štaviše, priređivači su se morali osloniti na pretežno novinske informacije i izvještaje, bez mogućnosti da ih uporede sa originalnim arhivskim dokumentima, kojih dosad nema kada je u pitanju ta tema i to vrijeme.

Suvišno je govoriti koliko je bilo teško rekonstruisati brojne sastanke, sjednice, zasjedanja Skupštine i njenih radnih tijela. A priređivači su u tome uspjeli.

Knjiga sadrži kratki predgovor u kojem je objašnjen postupak njezine izrade i sva relevantna pitanja. Kaže se da je izvorni materijal korišćen iz brojnih arhivskih ustanova širom zemlje i daju objašnjenja zašto se pretežno koristi štampom kao arhivskim izvorom: nisu sačuvane stenografske bilješke za rad skupštinskih tijela, izuzimajući rad Ustavotvorne skupštine i VI i VII redovnog zasjedanja Narodne skupštine NR Crne Gore. Isto tako se napominje da se prvi put objavljuju dokumenta iz Zbirke originalnih dokumenata Skupštine Crne Gore, te da se u posebnom odjeljku prvi put objavljuju telegrami Predsjedništva CASNO-a (dio 14). Priređivači su objasnili izbor dokumenata i njihovu selekciju. Najzad su dali potrebna objašnjenja i komentare.